

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-84.1-6>

УДК 376.33

Гарнюк Л.Г.Комунальний заклад освіти
«Дніпропетровський навчально-реабілітаційний центр № 10»
Дніпропетровської обласної ради

ГРА ЯК АСПЕКТ КОРЕКЦІЙНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Анотація. У статті розглянуто зміст понять «гра», «ігрова діяльність дітей з порушеннями слуху» та досліджено, якою є ігрова діяльність у дітей з порушеннями слуху, визначено, як гра використовується дорослими з метою виховання дітей у процесі навчання їх різними способами спілкування. Проаналізовано гру як метод корекційно-виховної роботи з дітьми. Зазначено, що особливого значення набуває гра для всебічного розвитку і виховання дітей з порушеннями слуху, оскільки саме в процесі гри найбільш ефективно здійснюється фізичний, розумовий, мовленнєвий і моральний розвиток, розвиваються і удосконалюються важливі пізнавальні процеси, формуються вольові якості дитини. У процесі викладу матеріалу автор доводить: ігрова діяльність дітей з порушеннями слуху потребує особливого управління з боку дорослих. Гра завжди повинна носити творчий характер. Вихователь повинен допомагати дітям розвивати гру, підказувати нові дії, нові ролі, щоб гра кожного разу будувалась по-новому, збагачувалася новими діями.

Ключові слова: порушення слуху, корекційно-виховна робота, дитина з порушеннями слуху, гра, ігрова діяльність.

Garnyuk Larisa The Educational and Rehabilitation Center № 10,
the Municipal Educational Institution
of the Dnipropetrovsk Regional Council

GAME AS AN ASPECT OF CORRECTIONAL AND EDUCATIONAL WORK WITH HEARING-IMPAIRED CHILDREN

Summary. The article considers the meaning of the concepts «game», «play activities of hearing-impaired children» and investigates what play activities of hearing-impaired children are, defines how a game is used by adults to educate children in teaching them different ways of communication. Basing on the analysis of scientific sources, the author supports the cornerstone idea of deficient development correction – the development of a hearing-impaired child's personality in a specially organized pedagogical process and emphasizes the need for specially organized education and training of such children, which is, in the author's opinion, proved by considerable practical experience. The paper studies the game as a method of correctional and educational work with children. It is noted that the game is especially important for the comprehensive development and education of hearing-impaired children, because it is in the process of the game that provides the most effective physical, mental, speech and moral development, the game helps to develop and improve important cognitive processes (perception, imagination, thinking, speech, memory), the game forms the child's volitional qualities, his/her interests, establishes relationships with others, which helps the child to develop as a personality, to form those aspects of his/her psyche, which, in turn, will further shape a way to successful educational activities and relationships with other people. In the process of presenting the material the author proves that the game activities of hearing-impaired children require special management by adults. Without the proper guidance and training the game development is impossible. The main goal of an educator is to consistently manage the process of game forming for each child and the children's team as a whole. The difficulty of game managing for hearing-impaired children increases due to the lack of speech communication (before the start of training), and later due to limited verbal communication. The game should always be creative. The educator must help children to develop the game, suggest new actions, new roles, so that each time the game develops in a new way, enriched with new actions.

Keywords: hearing impairment, correctional and educational work, child with hearing impairment, play, playing activity.

Постановка проблеми. У дитячому віці саме в грі відбувається вільний розвиток особистості. Можна говорити і про те, що гра є специфічною формою прояву активності та саморозвитку дитини. Відомо, що гра є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для дітей. Варто зазначити, що в сучасний період реформування освіти в Україні та врахування психологічних основ організації виховного процесу проблема розвитку дітей з порушеннями слуху загалом і в грі, зокрема, набуває особливого значення.

В українському суспільстві надзвичайно актуальними на сьогодні постають проблеми розви-

тку та продукування нових ідей виховання дітей із порушеннями слуху. Адже для того, щоб виховати в учнів активну готовність до виховного впливу, необхідно поставити вихованця в певні умови, підібрати зовнішні форми і внутрішні «інструменти дотику до особистості», а саме – методи виховання відповідно до індивідуальних особливостей кожної дитини.

Сучасне суспільство, враховуючи специфіку розвитку дітей із психофізичними обмеженнями, не може знизити рівень моральних вимог. Тому для всебічного розвитку таких дітей необхідно створювати спеціальні умови, які сприяли б роз-

витку активної, всебічно розвиненої особистості, підготовленої до життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями вивчення гри як одного із аспектів корекційно-виховної роботи займалися такі корифеї психології й педагогіки, як Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Л. В. Занков, Н. К. Крупська. Проблемами дітей із вадами слухового сприйняття присвячені праці Н. І. Белової, Е. І. Леонгарда, Є. Ф. Рау, Ф. Ф. Рау, Н. Д. Шматко.

Для всіх досліджень зазначених авторів характерні пошуки оптимальних умов навчання глухих дітей і прагнення підвищити ефективність виховного та навчального процесу їх розвитку.

Автори розкривають особливості ігор дітей, формулюють завдання та висвітлюють умови розвитку ігрової діяльності, розглядають зміст і методи формування гри.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Нині в нашому суспільстві мало уваги приділяють проблемі формування навичок ігрової діяльності у дітей із порушеннями слухового сприйняття, вважаючи цей процес вторинним перед корекцією та освітою, тому ми і звернулися до вивчення цієї проблеми.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення особливостей застосування гри як одного з аспектів корекційно-виховної роботи для дітей із порушеннями слуху.

Виклад основного матеріалу. Гра є важливим аспектом корекційно-виховної роботи. Для того щоб досконало вивчити питання ігрової діяльності дітей з порушеннями слуху, важливо проаналізувати особливості психології та специфіку поведінки дітей з порушеннями слухового сприйняття.

Особливості поведінки і психології людей із порушеннями слуху вперше привернули увагу педагогів і лікарів-психіатрів приблизно в середині XIX ст. На початку XX ст. з'являються перші власне психологічні дослідження. Л. В. Занков і І. М. Соловйов зі співробітниками проводять дослідження розвитку сприйняття, пам'яті, мислення і мов дітей з порушеннями слуху. На різних етапах становлення сурдопсихології великий внесок в її розвиток зробили такі вчені, як Н. Г. Морозова, М. М. Нудельман, Т. В. Розанова, А. П. Розова, В. Г. Петрова, Л. І. Тігранова, Ж. І. Шиф та інші [10, с. 58].

В основі сучасного вивчення вітчизняною педагогікою і психологією проблеми порушеного розвитку дитини зі слуховою депривацією є загальнотеоретичні ідеї Л. С. Виготського. Спираючись на системний підхід до аналізу структури дефекту, потрібно оцінювати причинну обумовленість зміни розвитку у такої дитини з урахуванням первинного дефекту, яке обумовлює цілий ряд порушення різних по своєму характеру, силі і значущості. Однак загальним для таких дітей є те, що виникли на тому або іншому етапі онтогенезу порушення впливають на процес його подальшого розвитку [4, с. 205].

У дослідженнях підкреслюється, що відставання в розвитку дитини виявляється в зміщенні оволодіння провідними видами діяльності відповідно до вікових етапів та їх якісної своєрідності. Нарівні з цим у дитини з порушеннями слухового сприйняття раннього віку спостерігається від-

ставання сенсорного розвитку від рівня дитини того ж віку, що нормально розвивається, у якій практичне орієнтування на властивості предметів розвивається в кінці першого – початку другого року життя.

Названі особливості, на думку сурдопедагогів, зумовлені вторинними дефектами: недорозвиненням діяльності, відставанням в розвитку спілкування з дорослими як мовленнєвого, так і невербального. Нарівні з цим у розвитку дитини можна виділити уповільнення розвитку ряду інших психічних функцій, пов'язаних із первинним порушенням. Відхилення в розвитку окремих психічних функцій впливають на психічний розвиток дитини загалом. Вирішальне значення для розвитку дітей має первинне потенційне збереження інтелектуальної сфери, інших сенсорних і регуляторних систем. При співвідношенні особливостей розвитку дітей з недоліками слухового сприйняття з ходом нормального розвитку можна говорити про те, що у них спостерігається неадекватне формування психологічного досвіду, викликане сенсорним порушенням, відставанням у термінах формування психічних функцій і якісні відхилення в розвитку психічної діяльності загалом [2, с. 128]. Таким чином, розуміння особливостей дефіцитарного розвитку дитини з порушеннями слухового сприйняття сприяє визначенню рівнів порушення розвитку дитини і об'єктивних можливостей корекції порушеного розвитку [там само, с. 72].

Тому основоположна ідея корекції дефіцитарного розвитку – розвиток особистості дитини з порушенням слухом в умовах спеціально організованого педагогічного процесу. Необхідність спеціально організованого виховання і навчання дітей із порушенням слухом доведена значним практичним досвідом.

Особистість дитини – стійка цілісна психологічна структура, що формується і виявляється в діяльності, є динамічною, «відкритою» структурою. Становлення особистості дитини з порушенням слухом, також як і дитини, що чує, проходить довгий шлях: починається в дошкільному віці з того моменту, коли дитина вчиться управляти своєю поведінкою, і найбільш результативно відбувається в шкільному віці у зв'язку із зміною соціального становища дитини, впливу навколишнього середовища. У працях учених підкреслюється, що на розвиток особистості дитини з порушенням слуху впливають характер спілкування, своєрідність особистого досвіду дитини і відношення його до дефекту.

Однак для оволодіння спілкуванням необхідна оптимальна організація виховання й навчання.

Розвиток дитини раннього та дошкільного віку пов'язаний з формуванням предметної, ігрової, образотворчої, конструктивної, трудової діяльності, в процесі яких відбувається пізнання предметів і явищ навколишнього світу, відносин людей, відбувається зародження особистості людини. У дитини формуються ті сторони психіки, від яких надалі будуть залежати успішність її навчальної і трудової діяльності та стосунки з людьми. Повноцінне формування цих видів діяльності у дітей з порушеннями слуху відбувається в процесі цілеспрямованого впливу на них [9, с. 120]. Головною діяльністю дітей є ігрова ді-

яльність, вона є дуже важливою для психічного розвитку дитини. Особливо значення набуває гра для всебічного розвитку і виховання дітей з порушеннями слуху, оскільки саме в процесі гри найбільш ефективно здійснюється фізичний, розумовий, мовленнєвий і моральний розвиток, розвиваються і удосконалюються важливі пізнавальні процеси (сприйняття, уява, мислення, мова, пам'ять), формуються вольові якості дитини, її інтереси, встановлюються взаємовідносини з оточуючими. У грі розкриваються творчі здібності особистості. Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Адже, як зазначав В. Сухомлинський, «Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається живильний потік уявлень, понять про оточуючий світ» [11, с. 98].

Водночас, як справедливо помічено й описано практиками й науковцями, діти із порушеннями слуху мають певні труднощі в організації та здійсненні ігрової діяльності. Так, одним із характерних для ігор моментів є використання у грі предметів, які в житті мають зовсім інше призначення. Наприклад, лінійка використовується в якості термометра чи ножа, деталь конструктора – в якості молотка або гудзики в якості грошей. Глухі ж діти відчують труднощі під час заміщення предметів в ігровій діяльності. Навіть предмет, функціонально придатний для ролі замітника, не завжди використовується глухою дитиною. Тобто, погодившись і назвавши кулю помідором, а лінійку – ножем, глуха дитина не «відріже шматок помідора». До уміння замінити в грі одні предмети іншими і маніпулювати ними згідно з новими ігровими значеннями, таких дітей треба підводити поступово. У чуючих дітей внаслідок розвитку ігрової діяльності ігрові дії стають менш докладними, скорочуються. Таке скорочення дій доповнюється мовою дітей. Так, дитина годує ляльку: дає їй ложку з їжею всього декілька разів і говорить: «Вже поїла». У глухих дітей – навпаки: по мірі оволодіння ігровою діяльністю їхні ігрові дії стають розгорнутішими, повнішими, починають збагачуватись дрібницями, деталями. Саме в цьому й полягають труднощі формування різних сторін особистості дитини з порушеннями слуху через ігрову діяльність.

Основне завдання навчання ігрової діяльності дітей із порушеннями слуху – формування самої діяльності: розвиток інтересу до ігор, навчання дій із іграшками, формування рольової поведінки, вміння використовувати предмети-замінники й уявні предмети та дії, прагнення відображати в іграх дії людей і їхні стосунки, вміння розгортати і збагачувати сюжети ігор.

Задачі морального розвитку пов'язані із можливістю відображення в іграх стосунків людей, норм поведінки. У грі, будуючи сюжети і дії з партнерами, цілком можливо донести до дитини певні норми поведінки і взаємодію з дітьми і дорослими. У колективних іграх дитина вчиться підкоряти свої дії логіці сюжету, контактувати з іншими дітьми, організувати свою поведінку [7, с. 86].

Розвиток дитини в грі має важливе значення для її розумового виховання. Різна тематика ігор розширює уявлення дітей про оточуючий світ, його об'єкти і явища. Використовуючи іграшки, предмети в грі, дитина засвоює їхні властивості,

призначення, спосіб використання. Особливо велику роль в цьому відіграють дидактичні ігри.

Зазначене вище доводить: ігрова діяльність дітей з порушеннями слуху потребує особливого управління з боку дорослих. Без відповідного керівництва і навчання розвиток гри неможливий. Основна мета вихователя – послідовно керувати процесом формування гри кожної дитини і дитячого колективу в цілому. Труднощі керівництва грою дітей з вадами слуху зростають у зв'язку із відсутністю мовленнєвого спілкування (до початку навчання), а пізніше – через обмежене мовленнєве спілкування. Воно максимальне на першому році навчання, коли у дітей ще немає ніяких навичок і мовленнєве спілкування з ними вкрай важке. По мірі навчання дітей ці труднощі згладжуються. Необхідно стежити, щоб діти не повторювали механічно кожного разу однакові ігрові дії. Гра завжди повинна носити творчий характер. Вихователь повинен допомагати дітям розвивати гру, підказувати нові дії, нові ролі, щоб гра кожного разу будувалась по-новому, збагачувалась новими діями.

Головним завданням вихователя в період навчання дітей сюжетно-рольових ігор у закладі дошкільної спеціальної освіти є формування інтересу до гри, бажання гратися, показ способів використання іграшок, навчання маніпулювати ними; формування в них уміння наслідування, виконувати дії з предметами, наслідуючи та самостійно, розвивати у дітей творчу й ігрову уяву, здатність перевтілюватися в образи реальних і казкових героїв, уміння використовувати різноманітні засоби для передачі явищ оточуючої дійсності. У завдання вихователя також входить створення ним умов для виявлення дітьми мовної активності, допомога їм актуалізувати в мові ігровий досвід [3, с. 45].

Серйозна увага повинна приділятися формуванню навичок взаємодії між дітьми в процесі їхніх ігор. Ігри дітей, як вже згадувалося, на другому році навчання не є колективними, оскільки колективний характер гри визначається лише кількістю її учасників. Для того, щоб гра стала колективною, необхідно, щоб дії всіх її учасників були підпорядковані єдиній меті. У дітей цього року навчання немає ще спільного задуму, вони ще не можуть самостійно домовитись один із одним. У цій групі ігри можуть носити колективний характер лише за безпосередньої участі у них вихователя, який спрямовує хід гри, допомагає дітям домовитись.

У процесі ігор вихователь не повинен допускати конфліктів, які виникають дуже часто між дітьми через те, що їм важко домовитись між собою, а регулювати їхні відношення. Свої зусилля вихователь повинен спрямовувати на те, щоб зробити ігри дітей тривалими і стійкими. Інколи діти з порушеннями слуху, не маючи відповідного задуму гри або не вмюючи реалізувати, розвинути його, перестають гратися, не доводять гру до кінця. Саме в таких випадках вихователь повинен негайно включитися в гру, заохотити дітей, підказати якусь нову дію, допомогти розгорнути її сюжет [5, с. 7]. Тільки такі ігри приносять дітям користь, сприяють формуванню в них стійких інтересів, позитивно впливають на виховання моральних установок.

Завдання формування ігрової діяльності – головне завдання навчання ігрової діяльності дошкільників із порушеннями слуху – формування самої діяльності: розвиток інтересу до ігор, навчання діям з іграшками, формування рольової поведінки, вміння використовувати предмети-замінники та уявні предмети і дії, прагнення відображати в іграх дії людей та їх відносини, уміння розгорнути і збагачувати сюжети ігор. Діти з порушеннями слуху довго засвоюють значення слів, які позначають почуття, емоції людей, тому важливо забезпечити уточнення значення цих слів у побуті, на заняттях з ознайомлення з навколишнім і розвитку мовлення.

Гра для дітей дошкільного віку – найулюбленіший, бажаний і цікавий вид діяльності. Недарма педагоги вважають гру вершиною дитячого щастя і запорукою психічного та фізичного здоров'я, комфортності [3, с. 168].

Усе вищезазначене доводить, що в житті дитини з порушенням слухом роль гри не менш важлива, ніж для дошкільника зі збереженою слуховою функцією, для якого вона є основою для розвитку уяви, образного мислення, мовленевого спілкування. За правильного і послідовного керівництва дорослих гра стає важливим засобом корекційно-виховного процесу розвитку глухих і слабочуючих дітей. Через формування

і збагачення предметної та ігрової діяльності можна впливати на ті сторони розвитку дитини, які страждають унаслідок зниження слуху. У процесі гри діти вступають у контакт із приводу іграшок, тому тут найбільш мотивовано й природно може бути організовано їх спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, гра як вид діяльності спрямована на пізнання дитиною навколишнього світу шляхом активної співучасті у праці та повсякденній життєдіяльності людей. У грі дитина пізнає навколишній світ, розвиваються її мислення, мова, почуття, воля, формуються взаємовідносини з однолітками, відбувається становлення самооцінки і самосвідомості, доцільність поведінки. Розвиток дитини з порушеннями слуху в грі відбувається, перш за все, за рахунок різноманітної спрямованості її змісту. На основі знань загальної і спеціальної педагогіки та психології вихователь повинен, орієнтуючись на реальні можливості дитини з недоліками слухового сприйняття, відповідно до мети соціального виховання, спланувати виховний процес, роботу з дітьми. У кожному вихованні із порушеннями слуху вихователь повинен бачити передусім особистість, діяти зі знанням справи, застосовуючи правильні, ефективні методи виховної роботи, на вивчення яких і спрямуємо нашу подальшу роботу у цьому напрямі.

Список літератури:

1. Базилевська В.М. Языковые игры в школе глухонемых детей. Москва : Учпедгиз, 1967. 127 с.
2. Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. Москва : АПН РСФСР, 1963. 263 с.
3. Выгодская Г.Л. Обучение глухих дошкольников сюжетно-ролевой игре. Москва : Педагогика, 1975. 187 с.
4. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. Москва : Просвещение, 1995. 527 с.
5. Газман О.С. О понятии детской игры. *Игра в педагогическом процессе : сб. тр.* Новосибирск, 1989. С. 3–10.
6. Головчиц Л.А. Дошкольная сурдопедагогика: Воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. С. 170–178.
7. Дошкольное воспитание аномальных детей : кн. для учителя и воспитателя / Л.П. Носкова, Н.Д. Соколова, О.П. Гаврилушкина и др.; [под ред. Л.П. Носковой]. Москва : Просвещение, 1993. С. 92–104.
8. Основы специальной психологии : Учебная помощь для студентов средних педагогических заведений / Л.В. Кузнецова и др.; под ред. Л.В. Кузнецовой. Москва : Академия, 2003. 318 с.
9. Психология и педагогика игры дошкольника / под ред. А.В. Запорожца, А.П. Усовой. Москва, 1976. 327 с.
10. Сурдопедагогика / под ред. М.И. Никитиной. Москва, 1989. 452 с.
11. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т. Київ : Рад. школа, 1977. Т. 3. С. 95–98, с. 176–185.

References:

1. Bazilevs'ka, V.M. (1967). Yazykovyye igry v shkole glukhonemykh detey [Language games at school for deaf children]. Moscow: Uchpedgiz. (in Russian)
2. Boskis, R.M. (1963). Glukhiye i slaboslyshashchiye deti [Deaf and hard of hearing children]. Moscow: APN RSFSR. (in Russian)
3. Vygodskaya, G.L. (1975). Obucheniye glukhikh doshkol'nikov syuzhetno-rolevoy igre [Teaching deaf preschoolers to role-play]. Moscow: Pedagogika. (in Russian)
4. Vygotskiy, L.S. (1995). Problemy defektologii [The problems of Defectology]. Moscow: Prosveshcheniye. (in Russian)
5. Gazman, O.S. (1989). O ponyatii detskoy igry [On the concept of children's play]. *Igra v pedagogicheskom protsesse*. Novosibirsk: Novosibirsk State Design Institute, pp. 3–10. (in Russian)
6. Golovchits, L.A. (2001). Doshkol'naya surdopedagogika: Vospitaniye i obucheniye doshkol'nikov s narusheniyami slukha [Preschool deaf pedagogy: Education and training of preschoolers with hearing impairments]. Moscow: VLADOS, pp. 170–178. (in Russian)
7. Noskova, L.P., Sokolova, N.D., & Gavrilyushkina, O.P. (1993). Doshkol'noye vospitaniye anomal'nykh detey: kn. dlya uchitelya i vospitatelya [Preschool education of abnormal children: book. for teacher and educator]. Moscow: Prosveshcheniye, pp. 92–104. (in Russian)
8. Kuznetsova, L.V. (ed.) (2003). Osnovy spetsial'noy psikhologii: Uchebnaya pomoshch' dlya studentov srednikh pedagogicheskikh zavedeniy [Fundamentals of Special Psychology: Educational Aid for Students of Secondary Pedagogical Institutions]. Moscow: Akademiya. (in Russian)
9. Zaporozhets, A.V., & Usova, A.P. (ed.) (1976). Psikhologiya i pedagogika igry doshkol'nika [Psychology and pedagogy of preschooler play]. Moscow: Prosveshcheniye. (in Russian)
10. Nikitina, M.I. (ed.) (1989). Surdopedagogika [Deaf pedagogy]. Moscow: Prosveshcheniye. (in Russian)
11. Sukhomlynskiy, V.O. (1977). Sertse viddaiu ditiam. Vybrani tvory: v 5 tomakh [I give my heart to children. Selected works: in 5 volumes]. Kyiv: Radianska shkola, vol. 3, pp. 95–98, pp. 176–185. (in Ukrainian)